

K metodice výuky vidu

(Poznámka k výuce češtiny jako cizího jazyka - Lída Holá)

Problematika vidu bývá u neslovanských zájemců o studium jazyka značně neoblíbenou pasáží - studenti se vidů bojí a ani učitelé výklad o nich příliš nemilují (stačí jen vzpomenout známou povídku Pavla Eisnera o panu radovi a jeho regulačním plánu českého slovesa). Určitě proto stojí zato, abychom se zamýšleli nad způsoby, jak tuto kategorii českého slovesa cizím mluvčím zpřístupňovat.

Jak vlastně proces osvojování vidu probíhá? V učebnicích pro cizince se studenti obvykle nejprve seznamují s přítomným časem sloves nedokonavých a teprve následně s videm dokonavým. Ve většině případů dochází k tomuto seznámení ve spojitosti s výukou budoucího času obou sloves. Tento postup lze považovat za vhodný pro studenty mluvící těmi jazyky, v nichž vid existuje. Pro studenty z jiných jazykových oblastí, kteří se s tímto gramatickým jevem setkávají poprvé, je však podle mého názoru problematický. Podobný způsob výkladu totiž zahrnuje příliš mnoho neznámých veličin (budoucí časy obou sloves, tvaroslovné změny, významové posuny) a přemíra nových jevů ztěžuje studentům pochopení a fixování nové látky. Studenti, kteří se slovanským videm setkávají poprvé, jej pak často mylně pokládají za cosi primárně svázaného s budoucím časem a obtížněji se dobírají podstaty jeho fungování. Myslím, že se tu metodika výuky nechala svést nejnápadnějším, avšak pro pochopení podstaty vidu nikoliv nejdůležitějším znakem dokonavého slovesa, totiž gramatickou odlišností jeho budoucího času. Kategorie vidu by však měla být představována především ze svého sémantického aspektu a jako ucelený jev - nejen s důrazem na gramatické změny, byť by byly sebnápadnější.

Jak tedy v tomto případě vid učit? Přiznám se, že ideální řešení neznám. V učebnici češtiny pro cizince Czech Step by Step postupují tak, že se s výjimkou několika úvodních lekcí snažím jako ekvivalent jednoho anglického slovesa vždy uvádět oba tvary slovesa českého (samozřejmě pokud je má). České sloveso představuji komplexně, v jeho "dvojednosti" (jako imperfektivní/perfektivní) co nejdříve, tedy již v pasážích o přítomném čase - ovšem s tím, že po určité časově omezenou dobu (až několik měsíců podle intenzity výuky) preferuji užívání slovesa nedokonavého. Studenti se postupně naučí používat jeho budoucí a minulý čas, což jsou tvary většinou shodně založené na infinitivu a ve své pravidelnosti velmi snadno přístupné. Přítomnost perfektivních tvarů, jež studenti v této fázi výuky pouze registrují, ale nepracují s nimi, vysvětluji stručnou informací o jejich základním významovém rysu (jednorázovost/uzavřenost děje), zmínkou o odlišném gramatickém chování a odkazem na příslušnou pozdější lekci. Ze zkušenosti vím, že podobné vysvětlení je pro začátečníky zcela postačující.

Cizincům se dobře procvičené a osvojené tvary imperfektivních sloves stávají pevnou půdou pod nohama v "bažinách" slovanského slovesa, odrazovým můstkem k jeho správnému porozumění a používání. Později pak mohou lépe pochopit i chování perfektivních sloves jako tvarů, u nichž dochází ke změnám sémantickým i gramatickým (v tomto tvrzení samozřejmě přejímám optiku studenta). Výklad tak logicky postupuje od známého k neznámému, od pravidelného k nepravidelnému, od bezpříznakového k příznakovému. Obava ze zanedbání perfektivních tvarů je lichá. Studenti jednak jejich přítomnost od začátku vnímají, jednak se v pozdější výuce může jejich procvičení věnovat bedlivá a dostatečná pozornost - ovšem právě na pozadí pevně zakotvených tvarů imperfektivních a ve významovém kontrastu k nim.

Tento metodický postup nalézá oporu v gramatice českého jazyka. Slovesa nedokonavého vidu vyjadřují děj jako takový, neohraničený, nelimitovaný či opakovaný. Domnívám se, že ve výuce češtiny jako cizího jazyka nám tato absence příznakovosti přináší možnost, abychom imperfektivní tvary po určité časově omezenou dobu představovali jako tvary základní, a to ve všech jeho časech.

Pokud student spolehlivě ovládne imperfektivní sloveso, může se o ně opřít v běžné promluvě, velmi často poznamenané časovou tísní. Pravda, takové užívání nedokonavého vidu může občas "zatahat za uši", jde však o to, abychom si ze dvou zel vybrali to menší. Podle mého názoru lze spíše přijmout (a postupně odstranit), když student použije gramaticky správný tvar nedokonavého slovesa tam, kde by Čech raději použil tvar dokonavý, než když kontaminuje vidy tvarově, jak k tomu často dochází při současné výuce obou podob budoucího času (budu udělat/budu udělám).

Na tomto místě připomenu, že svůj postup ve výuce vidu pokládám za alternativní. O této problematice je jistě třeba diskutovat a polemizovat a každý autor učebnice i učitel si samozřejmě zvolí řešení, které mu nejvíce vyhovuje. Chtěla bych však zdůraznit to,

co pokládám za nesporné: že je totiž velmi důležité, aby pokročilejší studenti vnímali české sloveso v jeho základních vidových podobách. Cožpak autor učebnice či učitel rozhoduje o tom, že studenti budou znát pouze tvar stihnout, zmizet, probudit se, ale už ne tvary stíhat, mizet, probouzet se, či tvary odpovídat, přizpůsobovat a uspokojit, ale ne odpovědět, přizpůsobit a uspokojovat? Uvedené příklady byly namátkou vybrány z učebnice Communicative Czech. Intermediate Czech, str. 20 a 34, a z učebnice Čeština pro cizince, s. 312. Uvádění jednotlivých sloves bez jejich vidových protějšků tu patrně vyplynulo z jejich konkrétního užití v určitém předchozím textu a z jinak chvályhodné snahy žáky nepřetěžovat. Ve skutečnosti se jim však podobnou praxí prokazuje medvědí služba. Cizinci se sice o tvoření vidových dvojic mohou dovědět leccos zajímavého, bylo by však iluzí domnívat se, že si vidové protějšky sloves mohou odvozovat sami.

Domnívám se, že vyhovující není ani praxe, kdy se imperfektivní a perfektivní tvary představují pokaždé v jiném pořadí (slovníčky za lekce např. v Colloquial Czech). Chybí zde totiž názorná vizuální pomůcka k zapamatování, kterou právě pevně stanovené pořadí poskytuje (je samozřejmé, že studenti musí být s podobnou "úmluvou" předem seznámeni). Jako vhodné se osvědčuje například schéma: tvar imperfektivní/tvar perfektivní. Pokud se obáváme, že se takovou praxí ztíží vyhledávání slov z předchozího článku, rozhovoru apod., můžeme použít schéma: sloveso z textu: tvar imperfektivní/tvar perfektivní. V takto dohodnutém pořadí navíc odpadá nutnost uvádět vždy znovu a znovu informaci o tom, který tvar je dokonavý a který nedokonavý.

Požadavek pevně stanoveného pořadí není žádným puntičkářstvím či nadbytečnou formalitou. Naopak - pokud studenti vizuálně vnímají a zapamatovávají si slovesa právě takto, velmi jim to usnadní orientaci v jazyce. Stejně tak se i my Češi učíme v určitém nezaměnitelném pořadí například cizí nepravidelná slovesa, například anglické do - did - done, nikdy did - do - done nebo německé bleiben - blieb - geblieben, nikdy třeba geblieben - blieb - bleiben.

V této souvislosti se může vyskytnout námitka, že některá česká slovesa mají více než jeden vidový protějšek. Odpověď však vyplývá z logiky věci: při informaci o videch by se studenti měli seznámit i se způsoby tvoření vidů, a proto by je tato skutečnost neměla překvapit.